

The Legislative Value of Excellency Prophet's Actions -Bedruddin al-Maqdisî Example-

Rıdvan KALAÇ*

Abstract

Both prophet's (pbuh) words and actions have been quite important since he was described as the personality who should be dependant to by all human kind in the book of Allah. The term "Sunnah" has been used for everything related to the Prophet of Allah such as his words, actions and all the things narrated as verdicts. From this perspective, Prophet's actions constitute a kind of sunnah accepted as the secondary basic source of Islam. Therefore, Prophet's actions forming a part of sunnah are one of the fundamentals of legislation. However, in terms of legislative values, all of Prophet's actions have not been evaluated in the same category. As a result of this, the legislative values of actions, in other words whether they are binding or not; or, which ones are binding, have always been the subject of controversy among the Islamic scholars. Not only hadith scholars but also fiqh scholars have been interested in this issue. One of the fiqh scholars is Bedruddîn al-Maqdisî (d. 773/1371). Bedruddîn, is the grandson of Abdulğani al- Maqdisî (d. 600/1203), known as al-Cemmâlî, and who was a famous hadith scholar. Bedruddîn, who had the prominent names of his era as his teachers, directed his scholarly work to hadith and fiqh and wrote works especially on fiqh method. In this manuscript, after Prophet's approaches related with his actions are presented, how Bedruddîn al-Maqdisî, a Hambeli sect scholar, and who is not much famous, tackled with the issue will be investigated within the context of his work, et-Tezkire fi Usûl'l-Fıkh, which has reached today.

Keywords: Hadith, Sunnah, Actions, Bedruddîn al-Maqdisî, Legislative Value.

Hız. Peygamber'in Fiillerinin Teşriî Değeri -Bedruddin el-Makdisî Örneği-¹

Rıdvan KALAÇ

Öz

Allah'ın kitabında Hız. Peygamber'in (s.a.v.) insanlık için tabi olunması gereken bir şahsiyet olarak nitelendirilmesi durumu, sözlerinin yanında onun yapıp ettiği fiilleri de oldukça önemli kılmıştır.

* Research Assistant Dr., University of Van Yuzuncu Yıl Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Hadith, Van, Turkey.
Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, Van, Türkiye.

r30kalac@gmail.com

ORCID 0000-0002-3527-2471

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 06 May / Mayıs 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 27 June / Haziran 2020

Published / Yayın Tarihi: 08 July / Temmuz 2020

Volume / Cilt; Issue / Sayı; Pages / Sayfa: 215-229.

Suggested ISNAD Citation: Rıdvan Kalaç, "Hız. Peygamber'in Fiillerinin Teşriî Değeri -Bedruddin el-Makdisî Örneği-", Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 7/14 (Temmuz-July 2020), 215-229.

www.dergipark.org.tr

¹ Bu makale, 03-05 Nisan 2020 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen 5. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü tebliğ olarak sunulan "Bedruddin el-Makdisî'ye Göre Hız. Peygamber'in Fiilleri" başlıklı bildirisinin sonradan gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

Sünnet tabiri, Allah Resûlü'nden söz, fiil ve takrir olarak nakledilen her şey için kullanılmıştır. Bu açıdan Hz. Peygamber'in fiilleri, İslâm dininin temel kaynaklarından ikincisi olarak kabul edilen sünnetin bir nevini teşkil etmektedir. Dolayısıyla sünnetin bir parçasını oluşturan Hz. Peygamber'in fiilleri, teşriide asıllardan biridir. Ancak teşriî değerleri bakımından Hz. Peygamber'in fiillerinin tamamı aynı kategoride değerlendirilmemiştir. Nitekim fiiller, teşriî değerleri diğer bir ifadeyle bağlayıcı olup olmadıkları ya da hangilerinin bağlayıcı olduğu gibi durumlar açısından İslâm âlimleri arasında eskiden beri tartışılan bir konu olmuştur. Bu tür konulara hadisçilerin yanı sıra fıkıh usûlcüleri de ilgi duymuştur. Bu usûlcülerden birisi ise Bedruddîn el-Makdisî'dir (ö.773/1371). Bedruddin, meşhur rical âlimi olan ve el-Cemmâlî nisbesiyle anılan Abdulğânî el-Makdisî'nin (ö.600/1203) torunudur. Döneminin önemli simalarından ilim tahsil eden Bedruddîn, ilmi mesaisini hadis ve fıkıha yönlendirmiş ve bilhassa fıkıh usulüne dair eserler kaleme almıştır. Bu makalede âlimlerin Hz. Peygamber'in fiilleriyle ilgili yaklaşımları genel hatlarıyla ortaya konulduktan sonra bir Hanbeli usûlcüsü olan ve pek şöhret bulamayan Bedruddîn el-Makdisî'nin meseleyi ele alışı, onun günümüze ulaşan tek eseri olan et-Tezkire fi Usûli'l-Fıkıh çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Fiiller, Bedruddin el-Makdisî, Teşriî Değeri.

GİRİŞ

İslam hukukunda şer'i deliller hiyerarşisinde sünnet, Kur'an'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bu açıdan sünnet, İslâm hukukunda en fazla müracaat edilen delillerden biri olma hüviyetini taşımaktadır. Sözlük anlamı olarak hayat tarzı, izlenen yol, hal, tavır, gidişat, kanun, çıkır, yöntem,² övgüye layık olan yol,³ iyi veya kötü yol⁴ gibi çeşitli manalara gelmektedir. Nitekim bir hadiste "Kim iyi bir sünnet edinirse onun ve onunla amel edecek olanların sevabı o kimseye ait olur. Kim de kötü bir yol (sünnet) edinirse onun ve onunla amel edecek olanların günahı da o kimseye ait olur."⁵ buyurularak nitelik olarak iyi sünnetin yanında kötü sünnetin de olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Her ne kadar sünnet kavramı iyi veya kötü yol anlamına gelse de meşhur muhaddislerden Ebû Süleyman el-Hattâbî'nin (ö.388/998) de ifade ettiği üzere⁶ daha çok iyi olan yol anlamında kullanılmıştır.⁷ Kur'an-ı Kerim'de ise sünnet kelimesinin genel olarak değişmez kanunlar için kullanıldığı görülmektedir.⁸ Bunun yanında sünnetin özünde süreklilik, devam edegelen şey, devamlılık, ortaya konulan ve takip edilen uygulama gibi manalar mevcuttur.⁹ Bu durumda sünnet, hadiseler karşısında sabit, değişmeyen ve

² İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 13: 225.

³ el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-luğâ*, thk. M. İvaz Mur'ib, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 12: 210.

⁴ Şerîf el-Cürcânî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, nşr. Muhammed Bâsil 'Uyûnüssûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 125.

⁵ Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991), "Zekat", 1017.

⁶ eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl*, thk. Ebu Hafs Sami b. el-Arabi, (Riyad: Darü'l-Fadile, 1421/2000), 1: 185.

⁷ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğâ*, 12: 210.

⁸ Bkz., Âl-i İmrân, 3/137; Fatır, 35/43; Ahzâb, 33/38, 62.

⁹ Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları- Şeybani Örneği*. (İstanbul: MÜİFAV Yay., 2015), 25-26.

devamlılık arz eden bir karakteri ifade etmektedir¹⁰ ve sebat ile devamlılık sünnetin değişmeyen temel karakteristik özelliklerinden birisidir.¹¹

Sünnet kelimesi ıstılahta ise hadis, fıkıh, fıkıh usulü ve kelim gibi ilimlerde farklı anlamlar kazanmıştır. Ancak bu anlamların hepsi Hz. Peygamber ile ilişkilidir ve onun yolunu takip etme noktasında birleşmektedir.¹² Nitekim İslam'ın ilk yıllarından itibaren sünnet kelimesi, özel bir anlam kazanmış ve yine "tarik-yol" ve "siret-gidişat" manalarını muhafaza etmekle birlikte, bu anlamlar sadece Hz. Peygamber'in tarîk ve sîretine tahsis edilmiştir. Ancak Allah Resulü'nün tarîk ve sîreti anlamında kullanılan sünnet kelimesinin din ile ilgili olması sebebiyle, sözlükteki "kötü yol" manası ıstılahta yer bulmamış ve Hz. Peygamber'in sünneti söz konusu olduğu için sadece "övlmeye layık olan yol" anlamını muhafaza etmiştir.¹³

Çeşitli ilim dallarında muhtelif anlamlar kazanan sünnet kelimesinin ilgili ilim dallarında ihtiva ettiği temel anlamlar da dikkat çekicidir. Örneğin Fıkıh âlimlerine göre sünnet, farz ya da vacip derecesinde olmaksızın dini nitelikli olan ve şeran yapılması istenen fiildir. Bu durumda insan fiillerinin dini hükümlerini tespit etmeyi amaç edinen fıkıhçılar sünneti, farz veya vacip olmaksızın yapılması istenilen fiiller hakkında kullanmışlar ve fıkıh usûlcülerinin yaptıkları gibi bunu şer'i delillerden biri olarak değil de şer'i hükümlerden biri olarak kabul etmişlerdir.¹⁴ Dolayısıyla fâkihlerin terminolojisinde sünnet; farz, vacip, mendup, haram ve mekruh gibi şer'i ahkâmın bir çeşidi olarak mütalaa edilmiştir. Bu açıdan sünnet, dinen yapılması kesin ve bağlayıcı olmadığı durumlar için kullanılır ve teklifi hüküm terminolojisinde mendubun en önemli bölümünü teşkil eder.¹⁵

Gayeleri delillerden kural elde etmek olan usûlcülerin terminolojisinde ise sünnet, şer'i hükümlerin meşruiyet delillerinden ikincisini ifade eder. Dolayısıyla fıkıh usûlcüleri, sünneti şer'i delil olması açısından ele almış¹⁶ ve Hz. Peygamber'den Kur'an-ı Kerim dışında sadır olan ve şer'i hükme delil olabilecek nitelikte olan söz, fiil ve takrirler olarak tarif etmişlerdir.¹⁷

Kelâm âlimleri arasında ise sünnet, bid'atın mukabili olarak tavsif edilmiştir. Bu anlamda sünnet, Hz. Peygamber ve ashabının üzerinde olduğu ve takip ettikleri yoldur, bid'at ise bu yolu terk ederek başka yanlış yollara sapmaktır. Dolayısıyla bu durum-

¹⁰ H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2015), 24.

¹¹ Nitekim bir rivayette yer aldığına göre Hz. Aişe'ye "Hz. Peygamber'e en sevimli amel hangisidir?" diye sorulduğunda o, "Hz. Peygamber'e en sevimli gelen amelin alışkanlık haline getirilen ve devamlı olan" karşılığını vermiştir. Bkz., Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, (Dimaşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1993), "Rikâk", 18.

¹² Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 150-153.

¹³ Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, (Ankara: TDV Yay., 2013), 1-2.

¹⁴ eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, 1: 186; Ayrıca bkz. Mustafa Harun Kiylik, "Hz. Peygamberin Teşriî Nitelikli Olmayan Fiillerinin Bağlayıcılık Açısından Değeri", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 6/2 (2019): 157-158.

¹⁵ Ferhat Koca, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 154-155; Bedir, "Sünnet", 38: 150-153; Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, (İstanbul: MÜİFAV Yay., 2012), 284.

¹⁶ Zekeriyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed, *Kitâbü gâyetü'l-vüsûl şerhu lübbi'l-usûl*, (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyyeti'l-Kübrâ, ts.), 95; Bedir, "Sünnet", 38: 150.

¹⁷ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: TDV Yay., 2018), 367; Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 284.

da sünnet, itikadi bir hüviyet kazanmaktadır.¹⁸ Sünnet ümmetin hâkim olan din anlayışını, karşıt terim olan bi'dat ise delalette olmayı ve yoldan sapmayı ifade eder.¹⁹ Bunun için bazı kimselerin bi'dat ehlinden olduğu kabul edilirken, hakkında herhangi bir nass bulunsun veya bulunmasın, genel olarak Hz. Peygamber'in düşünce ve davranışlarına uygun bir hayat tarzı takip edenlerin ise sünnet ehlinden oldukları kabul edilir.²⁰

Hadis usulüne dair eserlere bakıldığında hadisleri sıhhat açısından taksim edenler olduğu gibi, senedin kaynağı açısından veya hadisin metni açısından taksim edenler de olmuştur.²¹ Bunun yanında sünnetin Hz. Peygamber'den sadır olması nedeniyle yapı olarak kavli, fiilî ve takriri;²² râvi sayısı bakımından ise mütevatir, meşhur ve ahad gibi çeşitli şekillerde tasnif edildiği görülür.²³ Ancak temel amaçları Hz. Peygamber'den nakledilmiş olan her şeyi tespit etmek olan muhaddis âlimlere göre sünnet, gerek peygamberliğinden önceki devreye, gerekse peygamberlik devresine ait olsun Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim dışındaki söz, fiil, takrirleri,²⁴ fiziki ve ahlâki özellikleriyle sîreti gibi Allah Resulü ile ilgili her şeydir.²⁵ Bu tanıma göre sünnet ve hadis birbirinin eş anlamlısıdır.²⁶ Aslında burada ifade etmek gerekir ki ilk dönemlerde hadis ve sünnet kavramları birbirlerinden farklı anlamlarda kullanılmış, Hicri dördüncü asırdan itibaren bu iki kavram birbirlerinin yerine kullanılmaya başlanmıştır.²⁷ Diğer taraftan müteradif olarak kullanılan sünnet ve hadisin Müslümanlar için her zaman bağlayıcı anlamında ve konumunda kullanılmadığını hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla muhaddisler sünnet ve hadis malzemesini tespit ettikten sonra bunların bağlayıcılıkları üzerinde ayrıca durmuşlardır.

Yukarıda da görüldüğü üzere çeşitli ilim dallarında sünnete getirilen tariflerin en kapsamlısının muhaddislerin tarifi olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim hadisçilere göre Hz. Peygamberle ilgili nakledilen her şey, onun sünnetine dâhildir. Diğer taraftan gerek usûlcülerin gerekse de hadisçilerin sünnete getirdikleri tariflerden de anlaşıldığı üzere

¹⁸ Seyyid Süleyman en-Nedvî, *Tahkiku ma'ne's-sünne ve beyânü'l-haceti ileyh*, trc. Abdulvehhab Dihlevî, (Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1399), 24; Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları*, 43.

¹⁹ Esasında bu anlayışın bir neticesi olarak İslâm'ın ilk yıllarında gerçekleştirilen fetihler neticesinde değişik inanç gruplarına sahip olan insanların İslâm coğrafyasının içine girmesiyle birlikte bazı bölgelerde hurafe ve bidatlerin zuhur ettiğini ve bu kavrayışların önüne geçmek için Kur'an ve Sünnette yer alan ve sahabenin benimsediği inançları ortaya koyan ve genel olarak "Kitabu's-Sünne" adıyla çeşitli risalelerin de bu vesileyle kaleme alındıkları görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Çelebi, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 153-154.

²⁰ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 2.

²¹ Bu tasniflerin ayrıntıları hakkında geniş bilgi için bkz., Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, (İstanbul: MÜİFAV Yay., 2015); İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, (İstanbul: MÜİFAV Yay., 2015); Nevzat Tartı, *Muhtasar Hadis İlimleri ve Usûlü*, (Ankara: Otto Yay., 2015).

²² Çakan, *Hadis Usûlü*, 26-29.

²³ İbn Hacer el-Askalânî, Şihabuddin Ahmed, *Nüzhethü'n-nazar fi tadvîhi nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, thk. Abdullah b. Dayfullah er-Rehîlî, (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2001), 37-66; Tâhir el-Cezâ'irî, Tâhir b. Muhammed, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, (Beirut: Mektebetü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, 1995), 1: 107-169;

²⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Muhakkak min İmî'l-usûl fima yeteelleku bi efali'r-Resûl*, thk. Mahmud Salih Cabir, (Medine: el-Camiatu'l-İslâmiyye, 2011), 151-152; Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 367.

²⁵ Tâhir el-Cezâ'irî, *Tevcihü'n-nazar*, 1: 37; Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn, *Kavâ'idu't-tahdis min fünûni mustalahi'l-hadis*, nşr. Muhammed Behcet el-Baytâr, (Kahire: Dâru İhyâ'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1961), 61; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 2; Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 367.

²⁶ Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 367; Bekir Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, (İstanbul: Kayhan Yay., 2017), 23; Hadis ve Sünnet kavramlarının tarihsel gelişimi hakkında ayrıca bkz., Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, 26-29.

²⁷ Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, 24-25; Sünnet kelimesiyle ilgili farklı kullanımlar hakkında ayrıca bkz., Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, 21-23.

sünnet, yapı itibariyle kavli, fiilî ve takriri gibi çeşitli kısımlara ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi kavli sünnet, ikincisi fiilî sünnet, diğeri ise takriri sünnet adını alır. Bu çalışmaya konu olan fiilî sünnet, genel itibariyle Allah Resulü'nün yaptığı işler, davranışlar, hareketler ve uygulamalar demektir. Bu durumda Hz. Peygamber'e ait her hareket ve davranış, fiili sünnetin kapsamına dâhil olmaktadır. Bu fiil ve davranışların bağlayıcılık açısından teşriî değeri, fıkıh usûlcüleri başta olmak üzere âlimler arasında tartışma konusu olmuş ve dolayısıyla usûlcüler, Hz. Peygamber'in fiillerini bağlayıcılık bakımından şu kısımlara ayırarak ele almışlardır:

1. Bir insan olarak yaptığı işler: Oturmak, kalkmak, yemek, içmek, uyumak gibi.
2. Herhangi bir maksat taşımayan adet ve alışkanlıklara bağlı işleri
3. İbadet ve taatle ilgili fiilleri
4. Kendisine mahsus fiilleri
5. Adet ve ibadet arasındaki davranış ve fiilleri
6. Maksatları anlaşılmayan mücerred fiilleri.²⁸
7. Maksatları anlaşılmayan mücerred fiilleri.²⁹

Hz. Peygamber'in tulumdan yapılmış su kapları kullanması, çizgili elbiseler giymesi gibi davranışları herhangi bir maksat taşımayan ve dönemin adet ve alışkanlıklarına bağlı fiillerdir. Bu şekildeki fiiller, sözlü olarak emredilmiş veya teşvik edilmişse şer'i bakımdan bağlayıcı olur. Aksi durumda bu tür fiiller bağlayıcı değildir. Diğer taraftan yeme, içme, uyuma, giyinme gibi Hz. Peygamber'in beşer olarak yaptığı işler her ne kadar devamlı olsa da bu türden olan fiilleri mubah oluşuna delalet eder.³⁰

Usûlcülere göre Hz. Peygamber'in ibadet ve taatle ilgili fiillerinde ise kendisine uyulması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber'in bu türden olan fiilleri namazın kılınma şeklini gösterdiği veya hac menasiklerini yerine getirmede bir model ortaya koyduğu için beyan niteliği taşır ve dolayısıyla ilgili fiiller bağlayıcı olur. Ancak dörtten çok evlilik yapmak, visal orucu tutmak gibi çeşitli fiiller sırf Hz. Peygamber'e mahsus fiiller olduğu için kendisine uyulmaz.³¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in ziraat, ticaret, savaş stratejisi, ordu tanzimi, hastalık tedavisi gibi dünya işleriyle ilgili yaptığı fiiller, sırf kendi görgü ve tecrübesine dayandığı için uyulması gerekmeyen davranışlar arasında yer alır. Çünkü bu davranışların teşriî bir kaynağı yoktur.³²

Usûlcülerin belirttiğine göre Hz. Peygamber'in fiillerinin bir kısmı ise irade dışı ortaya çıkmaktadır. Örneğin sevinince yüzünün ay parçası gibi aydınlanması, tatlı veya ekşi şeyleri yerken yüzünün belirli şekiller alması, bir şeyden hoşlanmadığı zaman bu durumun

²⁸ Detaylı bilgi için bkz., Muhammed el-Arûsî Abdulkadir, *Efalu'r-Resûl ve delaletuha ale'l-ahkam*, (Cidde: Dâru'l-Müctema' li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1991), 193; Hasan Güleç, "Delil Olarak Hz. Peygamber'in Fiilleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, (1995) 67-78; Dursun Aygün, "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri", *Diyanet İlmî Dergi*, 32/3 (1996), 107-128.

²⁹ Detaylı bilgi için bkz., Muhammed el-Arûsî Abdulkadir, *Efalu'r-Resûl ve delaletuha ale'l-ahkam*, (Cidde: Dâru'l-Müctema' li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1991), 193; Hasan Güleç, "Delil Olarak Hz. Peygamber'in Fiilleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, (1995) 67-78; Dursun Aygün, "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri", *Diyanet İlmî Dergi*, 32/3 (1996), 107-128.

³⁰ Muhammed Süleyman el-Eşkâr, *Efalu'r-Resûl ve delaletuha ale'l-ahkami's-şeriyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2003), 1: 237.

³¹ Güleç, "Delil Olarak Hz. Peygamber'in Fiilleri", 70; Aygün, "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri", 112-113.

³² Aygün, "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri", 111.

yüzünde belli olması, Hz. Hamza'nın katilinden hoşlanmaması irade dışı şeylere örneklerdir. Bunlar hüküm bakımından delil kabul edilmez. Fakat bunun yanında Hz. Peygamber'in bazı sevdiği ve sevmediği şeyler vardır ki bunlarda ona uymak gerekir. Çünkü Allah Resûlü bunları dinî bir saikle yapmaktadır. Onun yalanı, yalancıları, iftirayı, nifakı sevmemesi; temizlik yaparken veya ayakkabı ya da elbise giyerken sağ taraftan başlamayı sevmesi bunlara örnektir.³³

Hülasa âlimler, Hz. Peygamber'in fiillerini çeşitli açılardan ele alarak incelemiş, fiillerin tamamını aynı kategoride değerlendirmemişlerdir. Bu konuyu bilhassa fıkıh usûlcüleri, eserlerinde önemli ölçüde tartışmışlardır. Bu usûlcü âlimlerden birisi de Bedruddin el-Makdisî'dir. Bu çalışmada, Hanbelî usûlcüsü olan Bedruddin el-Makdisî'nin konuyla ilgili yaklaşımı onun günümüze ulaşan tek eseri olan *et-Tezkire fi Usûli'l-Fıkh* çerçevesinde ele alınacaktır. Hanbelî mezhebi tarihinde pek tanınmayan el-Makdisî'nin konuyla ilgili yaklaşımı ortaya konulmadan önce ilmi hayatı hakkında kısaca bazı bilgiler vermek uygun olacaktır.

1. Bedruddîn el-Makdisî'nin (ö.773/1371) Hayatı ve İlmî Kişiliği

Asıl adı Bedruddîn Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. Hasan b. Abdullah b. Abdulğani b. Abdilvahid'tir.³⁴ Bedruddîn el-Makdisî olarak şöhret bulan Hasan b. Ahmed, Hicri yedinci asrın sonlarında Dımaşk'ın Salihyye Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.³⁵ Meşhur muhad-dis ve rical âlimi Abdulğani el-Makdisî'nin torunu olan Bedruddîn el-Makdisî, daha çok hadis ve fıkıh alanında ön plana çıkmıştır. Bedruddîn aynı zamanda önemli bir Hanbelî usûlcüsüdür.³⁶

Bedruddîn el-Makdisî, başta babası Ahmed b. Hasan ve amcası Şerefuddîn el-Makdisî olmak üzere Salihyye Mahallesi'nin ilmi atmosferinden faydalanarak ilk eğitimi-ni almıştır. Daha sonra ise İbn Teymiyye, İbn Kayyim, Zehebi, Takiyuddîn Süleyman b.

³³ el-Eşkâr, *Efalur-Resûl*, 1: 220-224; Nurullah Agitoğlu, "el-Mahsul Adlı Eseri Çerçevesinde Şafî Usûlcü Fahreddin er-Râzî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/17 (2017/2), 51-62.

³⁴ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yani mieti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdu'l-Muîd, (Hindistan: Meclisü Dâire'l-Maârifil-Usmaniyye, 1972), 2: 111; a.mlf., *İnbâ'ül-ğumr bi-ebnâ'i'l-umr*, thk. Hasan Habeşî, (Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şüûni'l-İslâmiyye, 1969-1998), 1: 25; İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed, *el-Maksadü'l-Erşed fi zikri ashabi'l-imam Ahmed*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Üseymîn, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1990), 1: 315-316; el-Uleymî, Muciruddin Abdurrahman b. Muhammed, *el-Menhecül-Ahmed fi terâcimi ashabi'l-İmam ahmed*, thk., Abdulkadir el-Arnaûd, (Beyrut: Dâru Sadr, 1997), 5: 141; İbn İmâd, Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Abdülkâdir el-Arnaûd-Mahmûd el-Arnaûd, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986-1993), 8: 390; İbnü'l-Mibred, Cemaluddin Yusuf, *el-Cevherü'l-Münaddad fi Tabakâti Müteahhirî ashâbi Ahmed*, thk. Abdurrahman Süleyman el-Useymîn, (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 2000), 25-26; İbn Râfî, Ebu'l-Me'âlî Muhammed b. Râfî, *el-Vefeyât*, nşr. Sâlih Mehdî Abbâs-Beşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 2: 391; İbnü'l-İrâkî, Veliyuddîn Ebu Zur'a Ahmed b. Abdirrahim, *ez-Zeyl alâ'l-iber fi haberi men gaber*, thk. Salih Mehdi Abbas, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1989), 339; en-Necdî, Muhammed b. Abdullah b. Humeyd, *es-Suhûbu'l-vâbile alâ derâihi'l-hanâbile*, thk. Bekir b. Abdullah Ebu Zeyd, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 1: 351; et-Tarîkî, Abdullah b. Muhammed, *Mu'cemu musannafâti'l-hanâbile*, (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vatanî, 2001), 4: 171.

³⁵ Bedruddîn el-Makdisî, el-Hasan Bedruddîn İbn Abdulğani, *et-Tezkire fi usuli'l-fikh*, thk. Nâci es-Suveyd, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2011), Muhakkikin girişi, 6.

³⁶ İbn Müflih, *el-Maksad*, 1: 316; el-Uleymî, *el-Menhec*, 5: 141-142; İbn İmâd, *Şezerât*, 8: 390; İbn Mibred, *el-Cevherü'l-münaddâd* 25-26; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl alâ'l-iber*, 339; en-Necdî, *es-Suhûbu'l-vâbile*, 1: 352; Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, Muhakkikin girişi, 6; Âl İbrahim, Abdullah İbrahim, "A'lamu'l-Hanâbile fi Usûli'l-Fıkh", *Mecelletü Camiati'l-İmam Muhammed b. Süud el-İslamiyye*, sy. 16, yıl: 1996, 41.

Hamza gibi Dımaşk'ın meşhur bazı muhaddislerinden hadis dinlemiştir.³⁷ Kaynaklarda hakkında sınırlı bilgilerin yer aldığı Bedruddîn el-Makdisî'nin, ilmi mesaisini hadis ve fıkha yönlendirdiği ve hadis ile fıkıh dersleri icra ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim o, Şam Emeviyye Camii'nde imam hatiplik görevi ifa etmiş ve bu camide hadis ve fıkıh dersleri icra etmiştir.³⁸ Salihyye'de Hicri 773 yılının Şaban ayında vefat etmiş ve Kasiyun Dağı'nda bulunan aile mezarlığına defnedilmiştir.³⁹

Bedruddîn el-Makdisî *et-Tezkire fi Usûli'l-Fıkh* ve bu eser üzerine *Şerhu't-Tezkire* adında iki eser kaleme almıştır.⁴⁰ Kaynaklar onun bu eserler dışında kaleme aldığı herhangi bir eserden bahsetmemektedir. Bunlardan *et-Tezkire* isimli eseri günümüze ulaşabilmiştir. *et-Tezkire*, hadis ilmi açısından da önemli bir çalışmadır. Eserde "Kitabu'l-Ahbâr" diye bir bölümün var olması⁴¹ ve müellifin bu bölümde hadis usûlü ile ilgili bazı önemli konuları ele almış olması bizlere söz konusu müellifin hadis anlayışı hakkında bir fikir sunmaktadır. Diğer taraftan *et-Tezkire*, oldukça muhtasar bir şekilde kaleme alınmıştır. Müellif usûl konularının neredeyse hepsinden özetle bahseder ve konuları ele alırken bazen diğer mezhep imamlarının görüşlerine de yer verir. Ele aldığı konuları bablara, babları da fasıllara bölerek işleyen müellif, tanımlamalara önem vererek konulara dair kavramların ıstılahi anlamlarını da zikreder. Eser, 2011 yılında Beyrut'ta Nâci es-Suveyd tahkikiyle el-Mektebetü'l-Asriyye tarafından neşredilmiştir.

Şimdi *et-Tezkire fi Usûli'l-Fıkh* eseri çerçevesinde Bedruddin el-Makdisî'nin bağlayıcılık açısından Hz. Peygamber'in fiillerine dair yaklaşımını ele almak uygun olacaktır.

2. Bedruddîn el-Makdisî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı

Bedruddin el-Makdisî'nin fiili sünnetlerle ilgi yaklaşımına yer vermeden önce onun kavli ve takrirî sünnetlerle ilgili yaklaşımına ana hatlarıyla yer vermek gerekir. Esasında sünnet konusu, muhaddisler kadar fıkıh usûlcüleri tarafından da tartışılmıştır. Bir Hanbelî usûlcüsü olan Bedruddîn el-Makdisî, kendine has bir yöntem ile öncelikle "Bâbu Ahkami Ef'ali'n-Nebî" başlığı altında sünnetle ilgili bazı konuları ele almış daha sonra "Bâbu Ahkâmî'l-Ahbâr" başlığı altında ise haberlere dair bazı konulara değinmiştir.

Sünnetle ilgili mevzuları önemli ölçüde tartışan Bedruddin el-Makdisî, sünnetin sadece Hz. Peygamber'e özgü olduğunu, sahâbe ile tabiînin sözleri ve uygulamalarının mutlak olarak kullanılan sünnet kelimesinin kapsamına dâhil edilmemesi gerektiğini savunduğunu söyleyebiliriz. Nitekim ona göre sünnet, şer'î bir hüküm elde etmek için Hz. Peygamber'den sadır olan ve delil olma niteliği taşıyan söz, fiil ve takrirlerden ibarettir.⁴²

³⁷ İbn Hacer, *ed-Dürer*, 2: 111; a.mlf., *İnbâu'l-ğumer*, 1: 25; İbn Müflih, *el-Maksad*, 1: 316; el-Uleymî, *el-Menhec*, 5: 142; İbn Râfi', *el-Vefeyât*, 2: 391; İbnu'l-İrâkî, *ez-Zeyl alâ'l-İber*, 339; en-Necdî, *es-Suhûbu'l-vâbile*, 1: 352; Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, Muhakkikin girişi, 6.

³⁸ İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumer*, 1: 25; İbn İmâd, *Şezerât*, 8: 390; el-Uleymî, *el-Menhec*, 5: 142; İbn Mibred, *el-Cevherü'l-münaddâd*, 25-26; İbnu'l-İrâkî, *ez-Zeyl alâ'l-İber*, 339; en-Necdî, *es-Suhûbu'l-vâbile*, 1: 352; Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, Muhakkikin girişi, 6; et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannafât*, 4: 171.

³⁹ İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumer*, 1: 25; el-Uleymî, *el-Menhec*, 5: 142; İbn İmâd, *Şezerât*, 8: 390; İbn Müflih, *el-Maksad*, 1: 316; İbn Mibred, *el-Cevherü'l-münaddâd*, 26; İbn Râfi', *el-Vefeyât*, 2: 391; İbnu'l-İrâkî, *ez-Zeyl alâ'l-İber*, 339; en-Necdî, *es-Suhûbu'l-vâbile*, 1: 352.

⁴⁰ Âl İbrahim, "A'lamu'l-Hanâbile fi Usûli'l-Fıkh", 41; et-Tarîkî, *Mu'cemu musannafât*, 4: 171-172.

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 53-63.

⁴² Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 49.

Bu durumda ona göre sünnetin kapsamı Hz. Peygamber'den nakledilen kavli, fiilî ve takrirî hadislerdir.

Bedruddin el-Makdisî'ye göre yapısal özelliği açısından sünnetin bir nevini oluşturan kavli hadislerin içerdiği emir ve nehiyeler, ilke olarak Kur'an-ı Kerim ayetleri gibi bağlayıcı olup Müslümanların mutlak olarak bunlara ittiba etmesi gerekmektedir.⁴³ Buradan hareketle Bedruddîn el-Makdisî'ye göre kavli sünnetin içerdiği emir ve nehiyelerin vucûb ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Bedruddin el-Makdisî'ye göre yapısal olarak sünnetin bir diğer nevini takriri hadisler oluşturmaktadır. Ona göre Hz. Peygamber'in takrirleri ve taşıdığı hüküm değeri şu şekildedir:

İkrar, Hz. Peygamber'in huzurunda yapılan bir fiile ses çıkarmaması ve fiili işleyen kimseyi kınamaması durumudur. Bu durumda söz konusu ikrarlar, sünnet olup hüküm bakımından ibaha niteliği taşır. Nitekim Hz. Peygamber'in dinen münker olan bir fiili onaylaması düşünülemez. Bedruddîn el-Makdisî, sünnet çeşitlerinden olan ikrara, Halid b. Velid'in Hz. Peygamber ile birlikte bir mecliste kendilerine keler denilen bir kertenkele eti ikramını örnek göstermiştir.⁴⁴ Rivâyete göre Hz. Peygamber, bu hayvanın etini yemekten hoşlanmadığını ifade etmiştir. Hadisin devamında Hâlid b. Velid şöyle demiştir: "*Ben kelesi önüme çekerek bir güzel yedim. Allah Resûlü de bana bakıyordu. Ama beni bundan nehyetmedi.*"⁴⁵

Sünnetin bir diğer çeşidi olan fiili hadislerin hüküm değeri ve bu fiillere mutlak olarak ittiba edilip edilmeyeceği hususu, âlimler tarafından çokça tartışılmış ve bu konuda âlimler farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır.⁴⁶ Birçok usûlcünün usul-i fıkha dair eserlerinde bu konu üzerinde durduğu gibi Bedruddîn el-Makdisî de bu konuyu ele almıştır. Ona göre Hz. Peygamber'in fiilleri bağlayıcılık açısından çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Hz. Peygamber'in fiilleri, teşriî değeri bakımından bazı durumlarda vâcib, bazısında müstehap bazısında ise mendup bir hüküm ifade eder. Hz. Peygamber'in fiilleri aslında tek başına bağlayıcı bir otoriteye sahip değildir. Ancak bu fiiller çeşitli karinelerle desteklendiğinde kesin bağlayıcılık arz eder ve onlara ittiba etmek vacip olur. Bu durumda Bedruddîn el-Makdisî'ye göre Hz. Peygamber'in fiili vacip, mübah, mendup gibi hangi sıfatla meydana geldiyse o sıfata göre ittiba etmek gerekir.⁴⁷

Bedruddîn el-Makdisî Hz. Peygamberin fiillerini; Kur'an'da mücmel yani genel beyan ifade eden ayetleri açıklamak amacıyla ortaya çıkan fiiller, Hz. Peygamber'in hangi sıfat ile yaptığı bilinmeyen ancak dinî vecibeler dışında ibadet amacıyla (kurbiyet) yaptığı fiiller ve Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yapmış olduğu fiiller şeklinde üç grupta

⁴³ Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 49.

⁴⁴ Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 51.

⁴⁵ Müslim, "Sayd", 7.

⁴⁶ Hz. Peygamber'in fiillerinin hükmü hakkında geniş bilgi için bkz., Murat Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in Tasarrufları*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2008; İsmail Hakkı Ünal, "Hanefî Usûlcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri", *AÜİFD*, XXXVII, (1997), 191-199; Hacıoğlu, Nejla, "Cessâs'a Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (2014): 165-189; Mazin İsmail Haniye, "Hz. Peygamber'e Cibilli Fiilerinde Tâbi Olma", (trc. Erdoğan Sarıtepe), *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2010): 343-362.

⁴⁷ Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 49.

incelemiştir.

Bedruddîn el-Makdisî bu maddeleri şu şekilde açıklamaktadır.

a. Kur'an'da mücmel yani genel beyan ifade eden ayetleri açıklamak amacıyla ortaya çıkan fiilleri:

Bu türden olan fiiller vucûb, nedb veya ibâha gerektirir. Nitekim Hz. Peygamber'in bazı fiilleri Kur'an-ı Kerim'in mücmel ayetlerini açıklamaktadır ve bu fiiller Kur'an'ın tamamlayıcısı addedilir. Bu durumda fiiller hangi mücmel ayeti açıklamışlarsa o ayetin hükmünü alırlar. Yani fiilin hükmü mücmel olan ayetin hükmüne tabidir. Mücmel olan ayetin hükmü vacip ise Hz. Peygamber'in bu ayetle ilgili onu açıklayan fiilleri vacip olur. Mücmel olan ayetlere, namazın kılınmasını emreden ayetleri örnek göstermek mümkündür. Hz. Peygamber'in namazın kılınma şeklini gösteren fiilleri bu ayet kapsamında vucûb gerektirir. Çünkü Allah Resûlü bu fiilleriyle dinî bir vecibe olan namazın kılınma şeklini göstermiştir ve yapmış olduğu bu eylem, sözlü bir emrin nasıl yapılacağını gösterdiği için asıl olan emrin hükmünü alır. Ayrıca mücmel olan ayetin hükmü mendup veya müstehap ise söz konusu fiiller de mendup veya müstehap olur.⁴⁸

b. Hz. Peygamber'in hangi sıfatla yaptığıının bilinmediği ancak dinî vecibeler dışında ibadet amacıyla (kurbiyet) yaptığı fiilleri:

Bedruddîn el-Makdisî'ye göre Hz. Peygamber'in fiilini hangi sıfata dair yaptığı yani vacip mi mübah mı mendup mu olduğu bilinmediği durumlarda mezkûr fiile bakılır. Şayet Hz. Peygamber, fiili dinî vecibeler dışında ibadet amacıyla (kurbiyet) yaptıysa, söz konusu fiile ittiba etmek vacip olur. Nitekim Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ve Malikîler'in çoğu da bu görüştedir. Ancak Hanefîler bu fiile uymanın müstehap olduğunu ifade etmişlerdir. Eş'âriyeler ve Hanbelî usûlcülerden Ebu'l-Hattab el-Kelvezânî (ö.510/1116) ise Hz. Peygamber'in fiili hangi sıfatla yaptığıının bilinmediği durumlarda işin hakikati anlaşıluncaya kadar o fiili yapmayıp tevakkuf etmek ve başka bir delil aramak gerektiğini savunmuşlardır. Şafiî âlimlerden her üç görüşü savunanlar da olmuştur. Bu fiillerin vacip veya müstehaplığı ifade ettiği görüşünü benimseyenler olduğu gibi tevakkuf etmenin gerekliliğini savunan Şafiî âlimler de olmuştur.⁴⁹

Bedruddîn el-Makdisî'ye göre Hz. Peygamber'in ibadet amacıyla yaptığı fiillerin vacip olduğuna dair en önemli delil şu ayetlerdir:

*"Hz. Peygamber size neyi getirdiyse onu hemen alın, neyi size yasak kıldıysa ondan hemen vazgeçin."*⁵⁰

*"Şüphesiz, sizin için ve Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar için Allah Resûlü'nde güzel bir örnek vardır."*⁵¹

*"İşte bu benim dosdoğru yolumdur. Artık ona uyun, başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip onun yolundan ayırır."*⁵²

Bedruddîn el-Makdisî, Hz. Peygamber'in ibadet amacıyla yaptığı fiillerinin sahâbe

⁴⁸ Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 49.

⁴⁹ Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 49.

⁵⁰ el-Haşr, 59/7.

⁵¹ el-Ahzâb, 33/21.

⁵² el-En'am, 6/153.

arasında taşıdığı vucûbiyet hükmüne dair birkaç örneğe de yer vermiştir. Nakledildiğine göre sahâbe, inzal olmadan cinsel birlikteliğin gusûl gerektirip gerektirmediği konusunda ihtilafa düşmüş, öyle ki durum Hz. Aişe'ye intikal etmiştir. Hz. Aişe bu durum hakkında "Sünnet yerleri birbirine kavuştuğu zaman gusûl vacip olur. Ben ve Allah Resûlü bunu yaptık ve guslettik."⁵³ demiş ve sahâbe Hz. Peygamber'in fiili olan bu sünnetle vacip olarak amel etmişlerdir. Aynı şekilde Ebû Hureyre'nin nakletmiş olduğu kavli hadislerden olan "cünüp olarak sabahlayan kimsenin orucu yoktur."⁵⁴ hadisi sahâbe arasında ihtilafa neden olmuştur. Ancak durum Hz. Peygamber'in eşlerinden Hz. Aişe ve Ümmü Seleme'ye nakledildiğinde ikisi "Hz. Peygamber bazen hanımlarıyla yatar ve cünüp olarak sabahlardı. Daha sonra yıkanır ve orucunu tutmaya devam ederdi."⁵⁵ diye cevap vermişler, sahâbe de fiili olan bu sünnetle vacip olarak hemen amel etmiş ve Ebu Hureyre'nin nakletmiş olduğu kavli hadisin mensuh olduğuna hükmetmişlerdi.⁵⁶

c. Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yapmış olduğu fiiller:

Bu fiiller insanların tümünün ihtiyaç duyduğu ve her gün yaptığı fiillerdir. Yemek, içmek, elbise giymek, uyumak, oturmak bu türden fiillerdir. Hz. Peygamber'in bu tür fiillerinin bizler için vacip fiiller olmadığı açıktır. Nitekim bu fiiller ibahaya delalet eder.⁵⁷ Bedruddîn el-Makdisî, Hz. Peygamber'in bu türden olan fiillerinin beşerî fiiller olduğunu ve bu fiillerinde doğal beşerî ihtiyaçlar dışında kurbiyet gibi herhangi bir amaç taşıyıp taşımadığı hususunun bilinmediğini ifade etmiştir. Bedruddîn el-Makdisî, doğal ve beşerî ihtiyaçlara ilaveten mescidin yanında Hz. Peygamber'in sağ eliyle sadaka vermesini de bu kabil fiillerden kabul etmiştir. Ona göre mescidin kapısında sağ eliyle tasadduk etmesi gibi bir şeyin Hz. Peygamber tarafından yapıldığının tespit edilmesi en azından o şeyin ibâhaya delalet ettiğini yani mubah sayıldığını gösterir. Ayrıca sadaka noktasında Hz. Peygamber'e uymak için zorunlu olarak mescidin kapısında sağ elle tasadduk etmek gerekmez. Mescidin dışında sol elle yapılan tasadduk da Hz. Peygamber'i örnek alma kapsamına girmektedir.⁵⁸

Bedruddîn el-Makdisî'nin Hz. Peygamber'in fiilleriyle ilgili yapmış olduğu bu taksiminden, onun Hz. Peygamber'in tüm fiillerini aynı nitelikte değerlendirmedeği anlaşılmaktadır. Üç kategoride sınıflandırmış olduğu fiillerin ilkinin bağlayıcılığının mücmel ayetin hükmüne tabi olduğu; ikinci kategorideki fiillerin bağlayıcı olup vucûb gerektirdiği; üçüncü kategorideki fiillerin ise beşerî ihtiyaçlar neticesinde ibaha gerektirdiği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. Bedruddîn el-Makdisî'nin Hz. Peygamber'in fiilleri kapsamında ele aldığı bağlayıcılık hususunun, İslâm âlimleri tarafından daha ziyâde sünnetin bağlayıcılığı başlığı altında ele alındığını söylemek gerekir.

3. Bedruddîn el-Makdisî'ye Göre Hz. Peygamber'in Fiilleriyle Sözlerinin Tearuzu Meselesi

Hz. Peygamber'den nakledilen kavli ve fiilî hadislerin birbiriyle tearuz etmesi

⁵³ Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr., (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1962-1977), "Tahâret", 80; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.), "Teyemmüm", 111.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût v.dğr., (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001), 42: 327.

⁵⁵ Buhârî, "Savm", 22; Tirmizî, "Savm", 63.

⁵⁶ Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 49-50.

⁵⁷ Şimşek, *Hz. Peygamber'in Tasarrufları*, 115; Hacıoğlu, "Cessas'a Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri", 185-186.

⁵⁸ Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 50.

durumunda hangisinin esas alınacağı âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Bedruddîn el-Makdisî'ye göre Hz. Peygamber'in sözleriyle fiillerinin tearuz etmesinde iki durum gerçekleşir:

1. Söz ve fiillerin her bakımdan birbiriyle tearuzu:

Hz. Peygamber'in sözleriyle fiillerinin her bakımdan çelişmesi durumunda öncelikli çözüm tarihe başvurmaktır. Eğer sözle fiilin tarihi bilinirse sonra gelen önceki için nâsîh olur. Ancak eğer tarih bilinmez ise nâsîh ve mensuh olan bilinemez. Bu durumda Bedruddîn el-Makdisî, kavî hadislerin fiilî hadislerle takdim edileceğini, dolayısıyla sözlü hadislerle amel etmenin daha evlâ olacağını ifade etmiştir. O, Şafiîlerin böyle durumlarda fiilî hadislerin kavî hadislerle takdim edileceği görüşünü benimsediklerini ifade etmiş ve bunların yapmış olduğu takdimin doğru olmadığını savunmuştur. Bedruddîn el-Makdisî, sözün fiile takdim edilme nedenlerini şu şekilde açıklamıştır:

a. Öncelikle söz yani kavî hadisler başka vasıtaya gerek kalmadan tek başına vacip mi mendup mu müstehap mı olduğuna dair hüküm ifade eder. Ancak bu durum fiilî hadisler için geçerli değildir. Nitekim fiiller, vasıtayla içermiş oldukları hükme delalet ederler. Dolayısıyla vasıtasız bir şekilde hüküm ifade edenle amel etmek daha uygundur.

b. Kavî hadislerin bizi bir konuda kapsayıp kapsamadığını, dolayısıyla bir şeyle mesul tutup tutmayacağı noktasında şüphe etmeyiz. Ancak fiilî hadislerin bizi ilgili hususta mükellef tutup tutmamasına şüphayle yaklaşırız. Bu durumda kesin hüküm bildiren şeyle amel etmek bir başka deyişle sözü fiile takdim etmek daha uygun düşer.⁵⁹

2. Söz ve fiillerin bazı yönlerden birbiriyle tearuzu:

Bedruddin el-Makdisî söz ve fiillerin her bakımdan değil de bazı yönlerden tearuzu durumunun da vâki olabileceğine dikkat çekmiş ve buna örnek olarak Hz. Peygamber'den nakledilen "Büyük veya küçük abdest bozmak için helaya gittiğinizde kibleyi arkanıza veya karşınıza almayın"⁶⁰ sözlü hadisini zikretmiştir. Ancak el-Makdisî'nin kaydettiğine göre Hz. Peygamber'in evinde kibleye dönük bir vaziyette ihtiyacını giderdiği tarihen sabit olmuştur. Bedruddîn el-Makdisî burada kavî hadisle Hz. Peygamber'in fiilinin tearuz ettiğini ifade etmiştir. Ona göre bu durumda fiili esas almak gerekir. Çünkü Hz. Peygamber'e ittiba etmeyi ve örnek almayı emreden ayetlerle birlikte Hz. Peygamber'in def-î hacetle ilgili fiili, nehyetmeye dair kavî hadislerinden daha has ve özel bir hüküm ifade etmektedir.

Bu durumda Bedruddîn el-Makdisî, emir kiplerinin nehiylerden daha has olduğuna hükmetmiştir. Nitekim kavî hadiste Hz. Peygamber'in kibleye dönülmemesi yönündeki sözünü nehiy kapsamında değerlendiren el-Makdisî, Hz. Peygamber'in fiilini ise emir kapsamında değerlendirmiştir. Bu durumda Hz. Peygamber'in fiili olan emir, nehiy olan sözünden daha özel bir durum ifade eder. Hz. Peygamber'in nehye dair sözü açık alanlar veya çöl gibi ev dışındaki yerler için olup bu da genel bir hüküm ifade eder. Ancak Hz. Peygamber'in evinde yapmış olduğu bu fiil, sadece kapalı yerlere yani evlere yönelik özel bir durumdur. Bu durumda Hz. Peygamber'in fiilini takdim edip onunla amel etmek daha uygun olur.⁶¹

Netice olarak Bedruddin el-Makdisî, Hz. Peygamber'in fiillerinin bağlayıcılığı

⁵⁹ Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 50.

⁶⁰ Buhârî, "Salât", 7; Müslim, "Tahâret", 17.

⁶¹ Bedruddîn el-Makdisî, *et-Tezkire*, 50-51.

meselesini önemli ölçüde tartışmıştır. O, Hz. Peygamber'in fiillerini bağlayıcılık açısından aynı görmemekte, bu fiillerin durumuna bakılarak hükmünün belirleneceğine kail olmaktadır. Filleri bağlayıcılık açısından üçe ayıran el-Makdisî, birinci kategorideki fiillerin bağlayıcılığının beyan ettiği ayetin hükmüne bağlı olduğunu, ikinci kategorideki fiillerin mutlak anlamda bağlayıcı olup vucûb gerektirdiğini, üçüncü kategorideki fiillerin ise Hz. Peygamber'in beşer tabiatının gereği olduğunu ve dolayısıyla bu fiillerin bağlayıcılığının olmadığını savunmaktadır.

SONUÇ

Sünnetin bir nevini oluşturan fiil ve bu fiillerin bağlayıcılığı önemli bir konudur. Bunun için teşriî değerleri bakımından Hz. Peygamber'in fiilleri, fıkıh usûlcüleri başta olmak üzere âlimler arasında eskiden beri tartışma konusu olmuştur. Usûlcüler genel olarak Hz. Peygamber'in fiillerinin bağlayıcılığını bir beşer olarak yapıp ettiği fiiller, belli bir maksadı olmayıp adet ve alışkanlıklara bağlı fiiller, İbadet ve kurbet ile ilgili fiiller, kendisine has fiiller ve maksatları anlaşılmayan mücerred fiiller gibi çeşitli ölçütlere dayanarak tespit etmeye çalışmışlardır.

Fiillerin bağlayıcılığını tartışan âlimlerin arasında fıkıh usûlcüleri de yer almıştır. Bu usûlcülerden birisi ise Bedruddin el-Makdisî'dir. Meşhur muhaddis ve rical âlimi Abdulğani el-Makdisî'nin torunu olan Bedruddîn el-Makdisî, tarihte çok fazla tanınmayan bir Hanbelî fıkıh usûlcüsüdür. İlmi mesaisini hadis ve fıkıha verip İbn Teymiyye, İbn Kayyim ve Zehebi gibi dönemin önde gelen âlimlerden hadis öğrenen Bedruddîn el-Makdisî, fıkıh usulünde *et-Tezkire fi Usûli'l-Fıkıh* adında bir eser kaleme alarak Hanbeli usûl geleneğindeki yerini almıştır. Müellif oldukça muhtasar bir şekilde kaleme aldığı *et-Tezkire*'sinde, fıkıh usulü eserlerinde değinilen konuların çoğundan efradını cami ağıyarını mani olacak şekilde bahsetmiştir.

Bedruddin el-Makdisî bu eserde sünnetle ilgili mevzuları da önemli önemli ölçüde tartışmıştır. O, sünnetin sadece Hz. Peygamber'e özgü olduğunu, sahâbe ile tabînin sözleri ve uygulamalarının mutlak olarak kullanılan sünnet kelimesinin kapsamına dâhil edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre sünnet, sadece Hz. Peygamber'e özgü olup onun söz, fiil ve takrirlerinden müteşekkildir. Bu durumda hadisler sünnetin veri tabanını oluşturur ve sünnetin kapsamı Hz. Peygamber'den nakledilen kavli, fiilî ve takrirî hadislerdir. Ona göre sünnetin bir nevini oluşturan kavli hadislerde yer alan emir ve nehiyeler vucûb ifade eder. Hz. Peygamber'in takrirleri ise mutlak anlamda ibaha gerektirir.

Bedruddin el-Makdisî'ye göre Hz. Peygamber'in fiilleri, bağlayıcılık bakımından mutlak anlamda vucûb gerektirmez, duruma göre hüküm ifade eder. Nitekim o, Hz. Peygamber'in fiillerini teşriî değeri bakımından üç kısma ayırarak incelemekte ve tüm fiilleri aynı nitelikte değerlendirmemektedir. Üç kategoride sınıflandırmış olduğu fiillerin ilk kategorisinin bağlayıcılığı, mücmel ayetin hükmüne tabidir. Bu durumda mücmel olan ayetin hükmü vacip ise namazın kılınma şeklini gösteren fiillerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in ayetle ilgili fiilleri de vacip olur. Ancak mücmel olan ayetin hükmü mendup veya müstehap ise söz konusu fiiller de mendup veya müstehap olur.

Bedruddin el-Makdisî'ye göre ikinci kategoride yer alan fiiller, teşriî bakımından bağlayıcı olup vucûb gerektirir. Bunlar, Hz. Peygamber'in hangi sıfat ile yaptığı bilinmeyen ancak dinî vecibeler dışında ibadet amacıyla yaptığı fiillerdir. Üçüncü kategorideki fiiller ise Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yapmış olduğu fiillerdir. Yemek,

içmek, elbise giymek, uyumak, oturmak gibi beşeri ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkan bu fiillerin herhangi bir bağlayıcılığı yoktur, ibaha gerektirir.

Hz. Peygamber'in kavli ile fiillerinin tearuz etmesi vâkidir. Bedruddîn el-Makdisî'ye göre kaviller ile fiillerin her bakımdan tearuz etmesi durumunda tarih bakımından en son gerçekleşen nasih, diğeri ise mensuh olur. Ancak tarih bilinmez ise nasih ve mensuh belirlenemeyeceğinden kaviller mutlak anlamda fiillere takdim edilir ve onlarla amel edilir. Kaviller ile fiillerin bazı açılardan tearuz etmesi durumunda ise, fiiller kavillere takdim edilir. Çünkü fiiller bu durumda daha has ve özel hüküm ifade ederler.

Sonuç olarak Bedruddîn el-Makdisî'nin Hz. Peygamber'in fiilleri kapsamında ele aldığı bağlayıcılık hususunun, İslâm âlimleri tarafından daha ziyâde sünnetin bağlayıcılığı başlığı altında ele alındığını söylemek gerekir. Diğer taraftan Bedruddin el-Makdisî'nin fiillerin bağlayıcılığı hakkında benimsediği yaklaşımının genel olarak usûlcülerin yaklaşımlarıyla paralellik arz ettiğini sözlerimize eklememiz gerekir.

KAYNAKÇA

- Agitoğlu, Nurullah. "el-Mahsul Adlı Eseri Çerçevesinde Şafiî Usûlcü Fahreddin er-Râzî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8/17 (2017/2): 51-62.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnaût v.dğr., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001.
- Âl İbrahim, Abdullah İbrahim, "A'lamu'l-Hanâbile fî Usûli'l-Fıkh", *Mecelletü Camiati'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslamiyye*, sy. 16, yıl: 1996.
- el-Arûsî, Muhammed Abdulkadir, *Efalu'r-Resûl ve delaletuha ale'l-ahkam*. Cidde: Dâru'l-Müctema' li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1991.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: MÜİFAV Yay., 2012.
- Aygün, Dursun. "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri". *Diyanet İlmî Dergi*. 32/3 (1996): 107-128.
- Bağcı, H. Musa, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2015.
- Bedir, Murteza. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 150-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bedruddîn el-Makdisî, el-Hasan Bedruddîn İbn Abdulğani, *et-Tezkire fi usuli'l-fıkh*. thk. Nâci es-Suveyd, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dimaşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- el-Cürcânî, Şerîf Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*. nşr. Muhammed Bâsil 'Uyûnüssûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usûlü*. İstanbul: MÜİFAV Yay., 2015.
- Çelebi, İlyas, "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 153-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Muhakkak min ilmi'l-usûl fima yeteelleku bi efali'r-Resûl*. thk. Mahmud Salih Cabir, Medine: el-Camiatu'l-İslâmiyye, 2011.
- el-Eşkâr, Muhammed Süleyman, *Efalu'r-Resûl ve delaletuha ale'l-ahkami's-Şeriyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2003.
- el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-luğa*. thk. M. İvaz Mur'ib, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2001.
- Güleç, Hasan. "Delil Olarak Hz. Peygamber'in Fiilleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. IX (1995): 67-78.

- Hacıoğlu, Nejla. "Cessâs'a Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri". Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2/2 (2014): 165-189.
- Haniye, Mazin İsmail. "Hz. Peygamber'e Cibilli Fiilerinde Tâbi Olma". (trc. Erdoğan Sarıtepe), *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15/1 (2010): 343-362.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihabuddin Ahmed, *Nüzhetu'n-nazar fî tavdîhi nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*. thk. Abdullah b. Dayfullah er-Rehîlî, Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2001.
- İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yanî miyeti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdu'l-Muîd, Hindistan: Meclisü Dâirei'l-Maârifî'l-Usmâniyye, 1972.
- İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-ğumr bi-ebnâ'i'l-'umr*, thk. Hasan Habeşî, Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, 1969-1998.
- İbn İmâd, Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. thk. Abdülkâdir el-Arnaût-Mahmûd el-Arnaût, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986-1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed, *el-Maksadü'l-erşed fi zikri ashabi'l-imam Ahmed*. thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Üseymin, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1990.
- İbn Râfî', Ebu'l-Me'âlî Muhammed b. Râfî', *el-Vefeyât*. nşr. Sâlih Mehdi Abbâs-Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982.
- İbnu'l-İrâkî, Velîyuddîn Ebu Zur'a Ahmed b. Abdîrrahim, *ez-Zeyl alâ'l-'iber fi haberi men gaber*. thk. Salih Mehdi Abbas, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1989.
- İbnü'l-Mibred, Cemaluddin Yusuf, *el-Cevherü'l-münaddad fi tabakâti müteahhiri ashâbi Ahmed*. thk. Abdurrahman Süleyman el-Useymin, Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 2000.
- Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn, *Kavâ'idu't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs*. nşr. Muhammed Behcet el-Baytâr, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1961.
- Kıyılık, Mustafa Harun. "Hz. Peygamberin Teşriî Nitelikli Olmayan Fiillerinin Bağlayıcılık Açısından Değeri". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 6/2 (2019): 154-194.
- Koca, Ferhat, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 154-155. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, Ankara: TDV Yay., 2013.
- Kuzudişli, Bekir, *Hadis Tarihi*, İstanbul: Kayihan Yay., 2017
- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1991.
- en-Necdî, Muhammed b. Abdullah b. Humejd, *es-Suhûbu'l-vâbile alâ derâihi'l-hanâbile*. thk. Bekir b. Abdullah Ebu Zeyd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.
- en-Nedvî, Seyyid Süleyman, *Tahkiku ma'ne's-sünne ve beyânü'l-haceti İleyh*. trc. Abdulvehhab Dihlevî, Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1399.
- Özşenel, Mehmet, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları- Şeybani Örneği-*, İstanbul: MÜİFAV Yay., 2015.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl*. thk. Ebu Hafs Sami b. el-Arabi, Riyad: Darü'l-Fadile, 1421/2000.
- Şimşek, Murat, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in Tasarrufları*, (Selçuk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2008
- Tâhir el-Cezâ'irî, Tâhir b. Muhammed, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, nşr.

- Abdulfettâh Ebû Gudde, Beyrut: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1995.
- et-Tarîkî, Abdullah b. Muhammed, *Mu'cemu musannafâti'l-hanâbile*. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vatanî, 2001.
- Tartı, Nevzat, *Muhtasar Hadis İlimleri ve Usûlu*, Ankara: Otto Yay., 2015.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr., Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1962-1977.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDV Yay., 2018.
- el-Uleymî, Mucîruddin Abdurrahman b. Muhammed, *el-Menhecü'l-Ahmed fi terâcimi ashabi'l-imam Ahmed*. thk., Abdulkadir el-Arnaûd, Beyrut: Dâru Sadr, 1997.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Hanefî Usûlcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri". *AÜİFD*, XXXVII (1997): 191-199.
- Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İstanbul: MÜİFAV Yay., 2015.
- Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed, *Kitâbü gâyetü'l-vüsûl şerhu lübbi'l-usûl*, Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Arabîyyeti'l-Kübrâ, ts.